

О. В. К Л И М Е Н К О,
*головний спеціаліст відділу захисту прав споживачів
департаменту страхового регулювання та нагляду
Національної комісії, що здійснює державне регулювання
у сфері ринків фінансових послуг,
вул. Б. Грінченка, 3, 01001, Київ, Україна*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ

Проаналізовано стан ринку страхування в Україні. Показано проблеми діяльності страхового ринку, розглянуто питання, які стримують його розвиток. Зазначено, що ефективність функціонування ринку страхування залежить від рівня забезпечення життєвих потреб населення країни. Окреслено завдання розвитку зазначеного ринку в Україні, які полягають у підвищенні його прозорості та надійності, вдосконаленні нормативно-правової бази. Запропоновано рекомендації з удосконалення регулювання страхового ринку.

Ключові слова: держава; небанківські фінансові послуги; страхування; проблеми страхового ринку; конкуренція; розвиток.

Бібл. 18; рис. 2.

OLGA KLYMENKO,
*Chief Specialist of the Consumer Rights Protection Division
of the Department of Insurance Regulation and Supervision
National Commission for the State Regulation
of Financial Services Markets,
3, B. Grinchenka St., Kyiv, 01001, Ukraine*

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE INSURANCE MARKET REGULATION

The current state of Ukraine's insurance market is analyzed. The problems of the insurance market are reviewed and issues hindering its development are considered. It is noted that efficiency of functioning of the insurance market depends on the level of maintenance of vital needs of the population of the country. The tasks of development of the mentioned market in Ukraine, which are to increase its transparency and reliability, and to improve the regulatory framework, are outlined. Recommendations on improving the insurance market regulation are proposed.

Keywords: the state, non-bank financial services, insurance, problems of the insurance market, competition, development.

References 18; Figures 2.

Страховий ринок України як одна з найбільших складових ринку фінансових послуг у державі не в повному обсягу використовує можливості щодо підвищення ефективності та прискорення свого розвитку. Ключовими питаннями покращення ефективності функціонування цього ринку є вдосконалення державного регулювання в частині моніторингу та пруденційного нагляду, забезпечення платоспроможності страхових компаній і посилення заходів впливу з боку держави на неплатоспроможних страховиків, розширення доступу населення до страхових послуг. Удосконалення системи регулювання ринку страхових послуг стримується недостатнім дослідженням нюансів діяльності суб'єктів, які на ньому представлені. Крім того, не враховуються регіональні особливості цього ринку, повною мірою не розкрито фактори, які визначають концентрацію ринку та конкурентну боротьбу між страховими компаніями, взаємодію страхових агентів і брокерів тощо. Невирішені питання в системі оцінювання діяльності й регулювання страхового ринку висвітлюються частково.

У зв'язку з ринковою орієнтацією економіки України, інтеграцією у світову економічну спільноту й реалізацією заходів з підготовки до вступу в Європейський Союз перед державою постає завдання вдосконалення системи регулювання ринків небанківських фінансових послуг. Нагляд за діяльністю підприємств на цих ринках з боку держави реалізує Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері небанківських фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) і є регулятором ринку страхування. У працях, присвячених розгляду сучасного стану страхового ринку України [1; 2], висловлюються судження щодо необхідності посилення ефективності державного регулювання ринку фінансових послуг, покращення взаєморозуміння між регулятором і суб'єктами ринків. Сфера небанківських фінансових послуг, включно із сектором страхування, потребує комплексного вивчення та регулювання своєї діяльності як єдиної системи. Специфіка зазначених ринків вимагає ще й деталізації та вивчення нюансів діяльності структур та їх підрозділів, які працюють у даному секторі (сегменті) фінансової системи держави в різних регіонах [3]. При цьому місцеві ринки небанківських фінансових послуг необхідно розглядати як підсистеми соціально-економічних систем регіонів, оскільки в реальній економіці такі послуги є елементами регіональної економіки. Підприємства, що надають небанківські фінансові послуги, зокрема страховики, співпрацюють з виробничою, соціальною, адміністративною та іншими сферами на місцевому і регіональному рівнях.

Отже, **мета статті** – виявити особливості функціонування ринку страхування в Україні, висвітлити можливості вдосконалення системи державного регулювання ринку страхування, обґрунтувати пропозиції щодо покращення якості контролю і нагляду на ньому з боку держави, зокрема, стосовно практики діяльності посередників.

Можливості ринків небанківських фінансових послуг в Україні, у тому числі й ринку страхування, поки що реалізовано не повною мірою. Не всі суб'єкти цих ринків діють прозоро і чітко дотримуються регуляторних нормативно-правових актів. А це підвищує ризики для споживачів послуг і знижує ефективність функціонування ринків в інтересах держави. Зазначені проблеми простежено на прикладі ринку страхування – найбільш потужного сектору у сфері небанківських фінансових послуг.

Результати досліджень розвитку ринків небанківських послуг в Україні наведено в багатьох наукових працях і, найголовніше, відображено в постійних щоквартальних і річних звітах Нацкомфінпослуг *, у яких систематизовано інформацію щодо конкретних показників діяльності. Теоретико-методичні засади, стан і розвиток сфери ринків страхових послуг досліджено в багатьох публікаціях, наприклад [4; 5]. Зокрема, розглянуто роздуми науковців щодо суті поняття страхування та показано, що походження даної категорії небанківської фінансової послуги має економічну природу [5].

Для виявлення недоліків функціонування ринку страхування і визначення шляхів їх подолання через удосконалення форм і методів державного регулювання проаналізуємо насамперед взаємозв'язок і взаємозалежність діяльності структурних елементів ринку із системою їх регулювання. При цьому дослідимо наявні ефекти і ті, що додатково з'являться як реакція на можливе прийняття органами державної влади нових регуляторних актів чи внесення змін до чинних норм функціонування ринку. Як показовий приклад проаналізуємо дискусію щодо введеної до бюджету норми, згідно з якою перевищення виплат понад встановлений розмір посередникам за укладання договору страхування оподатковується корпоративним податком у розмірі 18% [6]. У процесі розкриття теми спробуємо оцінити, наскільки все зазначене впливає на роботу страховиків і що очікувати від ринку небанківських фінансових послуг у перспективі, враховуючи складний фінансово-економічний стан держави.

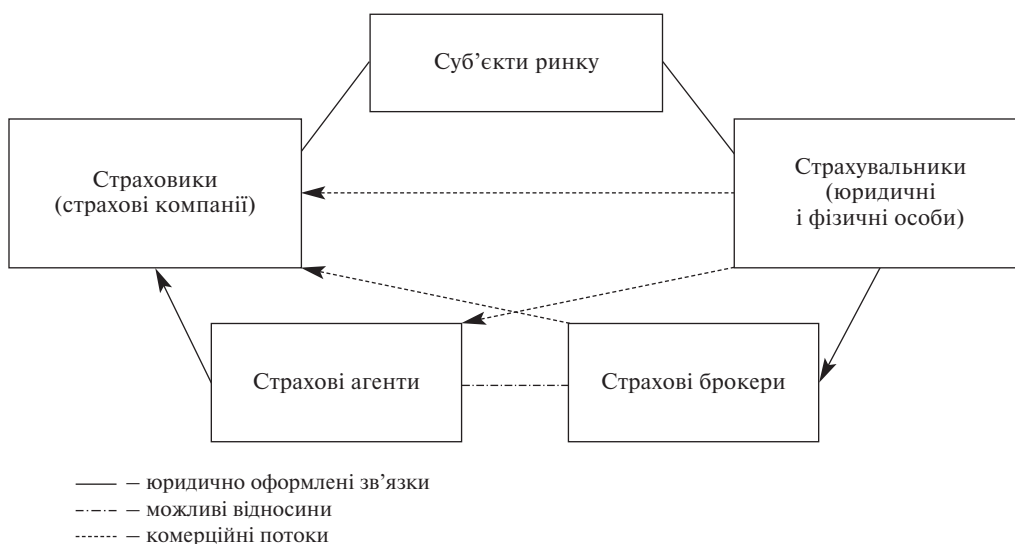
Систему впорядкування і розподілу за ознаками елементів ринку фінансових послуг визначено в зарубіжних і вітчизняних класифікаторах [3]. Класифікатор СОТ виокремлює групи та види лише банківських і страхових фінансових послуг, а решту визначає як “інші”. В українському Державному класифікаторі продукції та послуг передбачено деталізацію послуг щодо страхування та пере-страхування, а також допоміжних фінансових операцій із страхування, у тому числі брокерських та агентських. Приведення прийнятої в Україні класифікації фінансових послуг до норм СОТ сприятиме доступу на цей ринок іноземних інвестицій. На необхідності подальшої розробки показників оцінки кількісного та якісного вимірів ринку фінансових послуг акцентують увагу автори багатьох публікацій [3–5]; 7–13].

Побудову різних сегментів ринку небанківських фінансових послуг та їх зв'язок з Нацкомфінпослуг і недержавними саморегульованими організаціями роз-

* Підсумки діяльності страхових компаній за 2018 рік : звіт Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://forinsurer.com/files/file_00654.pdf.

глянуто в наших попередніх працях [1; 14; 15]. Запропоновану схему взаємозв'язків органів державної влади, насамперед Нацкомфінпослуг, і недержавних інституцій у вигляді саморегульованих асоціацій, союзів, спілок, які об'єднують певну кількість суб'єктів ринку страхових послуг, доповнимо зв'язками з регіональними ринками, а також комунікаціями з науковцями, громадськістю й іншими інституціями.

Схеми комунікації ринку страхових послуг з державними і неурядовими структурами в Україні представлено на рисунках 1 і 2. Ці схеми доповнюють і розширюють схеми розбудови та функціонування в майбутньому системи регулювання небанківських фінансових послуг і структуру взаємодії органів державної влади із саморегульованими організаціями, які працюють на ринку страхування в Україні [14].

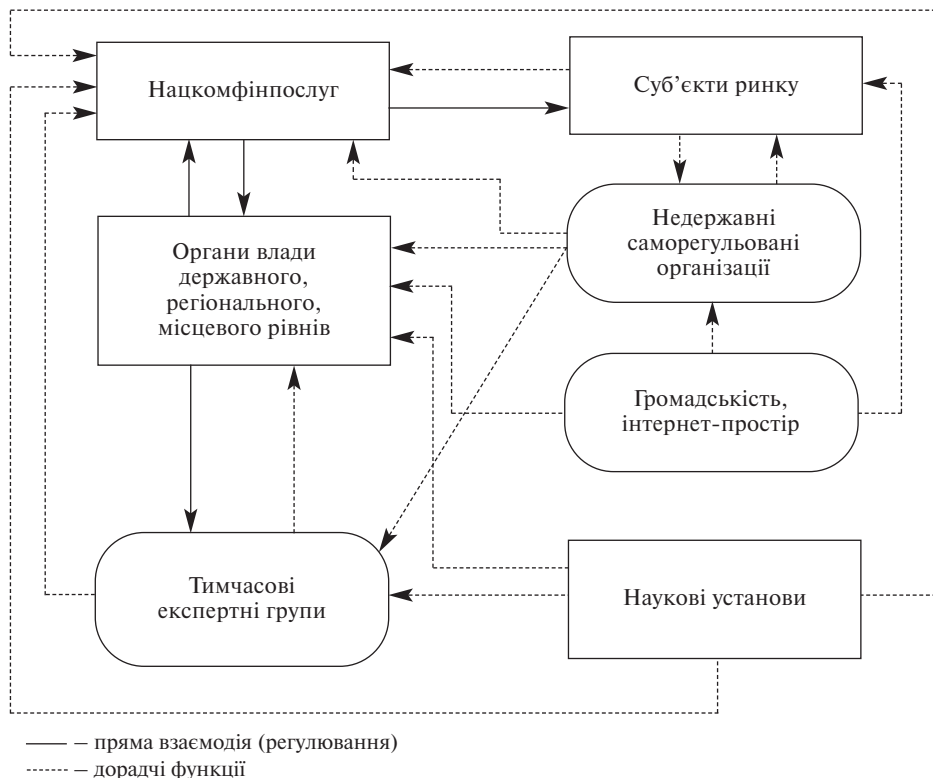

Рис. 1. Схема взаємодії суб'єктів страхового ринку

Звертаємо особливу увагу на те, що схема на рисунку 2 передбачає посилення участі широкої громадськості через інтернет-простір у розробці пропозицій щодо вирішення проблемних питань та у вжитті заходів впливу влади на ринок шляхом прийняття нових чи вдосконалення чинних регуляторних актів. При цьому в даній статті під поняттям “влада” слід розуміти не тільки і не стільки регулятора в особі Нацкомфінпослуг, а й місцеві та регіональні органи управління. Комунікація суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг з регулятором, громадськістю, групами експертів із середовища науковців, органами місцевої та регіональної влади, іншими структурами, а також зворотний зв'язок зазначених елементів схеми базуються на принципах відкритості й прозорості партнерства. Ми не стверджуємо, що схема на рисунку 2 є ексклюзивним концептом, але запровадження і посилення ролі відкритого комунікаційного майданчика для аналізу проблем та орієнтування на нього під час розгляду пропозицій щодо покращення системи регулювання діяльності ринку страхових послуг виглядають перспективними.

Страховальники і страховики у процесі своєї діяльності співпрацюють з різними організаціями, перш за все з банками. На схемах (рис. 1 і 2) ці взаємозв'язки не відображено, щоб не перевантажувати їх деталями.

Недержавні саморегульовані організації (асоціації, спілки, союзи тощо) виконують важливу функцію на ринку страхових послуг: забезпечують зворотний зв'язок суб'єктів ринку і громадськості з органами державної влади, насамперед з Нацкомфінпослуг (рис. 2). При цьому суб'єкти ринку (страховики і страховальники) за допомогою Нацкомфінпослуг вирішують спірні питання через роз'яснення законодавства. Ця ланка діяльності регулятора знімає більшість скарг споживачів страхових послуг на страховиків без доведення справ до розгляду в судах. На рисунках 1 і 2 виокремлено зв'язки глобальної інфраструктури ринку страхових послуг у розрізі всієї держави з її локальними складовими, які функціонують у регіонах. Представлені схеми не відображають кадровий потенціал суб'єктів страхового ринку, до якого, можливо, слід віднести також потенціал підрозділів регулятора та інших органів державної влади, які опікуються цим ринком небанківських фінансових послуг, але, безумовно, аспект професіоналізму кадрів у справі, яка розглядається, є одним з найважливіших.

Рис. 2. Канали комунікації на страховому ринку

Примітка: об'єкт – ринок страхування.

Погляди різних вчених на сутність страхових правовідносин проаналізовано в монографії [4]. У даній статті тема страхування розглядається з юридичної точки зору як цивільно-правові відносини, які визначено ст. 1 Закону України “Про страхування”. Страхова діяльність є комерційним підприємництвом, мета якого –

отримання прибутку суб'єктом господарювання. Відповідно, **предметом регулювання** є ринок страхових послуг, правила функціонування якого визначають державні правові акти, які унормовують діяльність господарських структур, підприємств, організацій, фізичних та юридичних осіб при наданні страхових послуг. Свого часу ми підкресливали, що регулювання послуг страхування, як і інших небанківських послуг, передбачає не тільки визначення стану, закономірностей і тенденцій розвитку цього ринку, а й виявлення проблем, причин, що їх зумовили, упередження та запровадження необхідних заходів щодо запобігання можливим негативним наслідкам, а також стимулювання зростання і підвищення ефективності ринку [14].

Державне регулювання має забезпечувати ефективне функціонування ринку і позитивний результат діяльності його суб'єктів, якими є, з одного боку, юридичні (страхові компанії, інші комерційні структури) та фізичні (брокери, страхові агенти) особи, що працюють на ринку, а з іншого – споживачі послуг (страхувальники): клієнти страховиків, юридичні та фізичні особи, громадяни України. Названі суб'єкти, а також інші дійові особи страхового ринку (банки, асоціації страховиків, юридичні фірми тощо) створюють його інфраструктуру. Брокери і страхові агенти у зв'язку з особливостями їх діяльності заслуговують на окрему увагу і визначення серед суб'єктів ринку.

Критерієм оптимізації (оптимальності) державного регулювання страхового ринку має бути загальний (сумарний) економічний і соціальний здобуток суспільства при забезпеченні певних умов і обмежень щодо фінансових інтересів суб'єктів господарювання, які працюють на ринку. Сформулювати такий критерій у вигляді певного функціоналу, який би відображав вплив усіх факторів фінансово-економічного стану держави, украй складно. Напрямок і методи державного регулювання повинні апріорі відповідати вимогам, з одного боку, позитивного впливу страхового ринку на розвиток країни, а з іншого – впливу, також позитивного, держави на ринок страхових послуг.

Слід підкреслити, що будь-які критерії оптимізації регулювання страхового ринку базуються на показниках його розвитку. Більше того, такі показники стану ринку, як його масштаб, місткість, відкритість, впливовість, щільність послуг, межі капіталізації та інші, які використовуються для оцінки розвинутості страхового ринку, є такими самими, як і для оцінки будь-якого іншого ринку небанківських фінансових послуг. При розробці критеріїв оптимізації функціонування ринку страхування та оцінюванні якості системи його державного регулювання в цілому, а також при виборі показників оцінки ефективності діяльності суб'єктів на страховому ринку можна і, схоже, доцільно використовувати запропоновані індикатори для оцінювання конкурентоспроможності ринку банківських послуг [7; 16].

У праці [7] визначено поняття конкурентоспроможності ринку банківських послуг і запропоновано уніфіковану методику комплексного оцінювання конкурентоспроможності цього ринку, яку засновано на системі кількісних оцінок і критеріїв. Розроблену методику розглянуто у прив'язці до комплексної оцінки

відкритості ринків банків і страхових послуг. Автори підкреслюють, що розроблені підхід і методологія комплексного оцінювання конкурентоспроможності ринків фінансових послуг є достатньо трудомісткими і ще не позбавлені дискусійних моментів. Скоріше за все, дискусійним моментом є сама сутність поняття конкурентоспроможності ринку як економічної категорії суспільного розвитку. Якщо це поняття визначає “конкурентоспроможність гравців на ринку”, то зрозуміло, що йдеться про визначення конкурентного стану ринку шляхом оцінювання конкурентоспроможності суб’єктів (підприємств), які на ньому працюють. У науковій літературі запропоновано багато різних визначень поняття “конкурентоспроможність підприємства” [17; 18]. По відношенню до страхового ринку, використовуючи формулювання з праці [18], ми вважатимемо, що конкурентоспроможність – це сукупність факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ ринку, які в системному поєднанні створюють можливість надавати страхові послуги відповідно до попиту суспільства і забезпечують ефективність господарської діяльності суб’єктів ринку. В редакції, схожій до запропонованої у праці [17], конкурентоспроможність суб’єктів ринку – це їх реальна та потенціальна спроможність в умовах конкурентної боротьби, ринкових відносин та під впливом зовнішніх факторів надавати якісні страхові послуги і тим самим забезпечувати ефективність своєї діяльності. У наших попередніх публікаціях [15] певною мірою було реалізовано зазначений у статті [16] етап аналізу структури, стану і розвитку ринків небанківських послуг з використанням фактичних даних із звітів Нацкомфінпослуг і розкриттям кореляцій між показниками діяльності цих ринків. Заслуговує на увагу фахівців запропонований у праці [9] науково-методичний підхід до оцінювання конкуренції на фінансовому ринку. Ця тема вимагає поглибленого аналізу і нами не розглядається.

На ринку страхування посередницькі послуги страхувальникам надають страхові брокери і страхові агенти. Брокери – це посередники, які здійснюють підприємницьку діяльність щодо платного надання страхувальникам послуг для захисту їх інтересів шляхом ефективного страхування ризиків, а страховий брокер – юридична особа, яка повинна діяти на користь страхувальника. Завдання агентів, навпаки, полягає в задоволенні інтересів і потреб страхових компаній щодо ефективності послуг, які ними надаються. Страхові агенти діють від імені та під контролем страховика на підставі агентського договору. Саме тому їх діяльність оплачують страхові компанії. Страховий агент – це, частіше за все, фізична особа, яка працює на страхову компанію.

Законодавство України встановлює певні обмеження щодо діяльності страхових брокерів і агентів, насамперед – у плані захисту майнових інтересів споживачів страхових послуг. Проте, незважаючи на наявність нормативно-правової бази, яка на законодавчому рівні регулює діяльність страхових агентів і страхових брокерів, у реальному житті в цій сфері існують невирішені питання. Так, хоча на прями діяльності страхових брокерів і страхових агентів є нібито різними, навіть протилежними, проте цілі в них як у комерційних структур однакові – отримання прибутку. При цьому прибуток і брокерів, і агентів прямо залежить від обсягів

клієнтських баз страхувальників, з якими вони працюють, а також від рівня оплати їхніх послуг.

Практика свідчить, що, враховуючи жорстку конкурентну боротьбу за клієнтів серед страхових компаній на ринку надання послуг, нерідко страхові агенти одночасно пропонують страхувальників, яких вони контролюють, кільком страховим компаніям замість однієї, від імені якої агент працює, а зупиняються на тій компанії, яка надає йому найбільшу винагороду. Негативні наслідки від такої, ринкової, на перший погляд, ситуації полягають у тому, що агенти нерідко віддають своїх клієнтів для укладання договорів страхування фінансово слабким і неплатоспроможним компаніям, які в разі страхового випадку не в змозі виконати зобов'язання перед страхувальником. Цей аспект взаємодії страхових агентів із страховими компаніями потребує врегулювання на рівні нормативно-правових актів. Крім того, страховий агент подібними діями порушує умови агентського договору, який має бути укладений тільки з однією страховою компанією. Саме тому агент повинен працювати тільки на одну страхову компанію.

Ще один приклад: діяльність страхового брокера має бути націлена виключно на пошуки страховиків, які найбільшою мірою відповідають інтересам страхувальника. В реальному житті страхувальники дуже часто не володіють знаннями і досвідом урегулювання збитків при страхових випадках та одержання страхових відшкодувань, перерахування страхових платежів і водночас не розуміють інших нюансів, які передбачено в договорі страхування. Користуючись цим, недобросовісні посередники вступають у змову із “своїми” страховими компаніями, надають їм клієнтів-страхувальників та отримують за це винагороду від страхових компаній, що не передбачено законодавством про брокерську діяльність. Отже, у таких випадках страхові брокери в порушення законодавства виконують посередницькі функції страхових агентів, чого не повинно бути. Регулятор має, по-перше, усунути можливість протиправної змови брокерів із страховими компаніями, а по-друге, передбачити відповідальність за таке порушення. Посередницьку діяльність страхових агентів і брокерів необхідно розмежувати на законодавчому рівні більш категорично, ніж нині.

В українських реаліях і страхові агенти, і брокери, незважаючи на їх юридичний статус посередників, значною мірою виконують функції, які належать страховим компаніям, а саме – займаються пошуком страхувальників. Саме тому під час оцінювання розвитку страхового ринку доцільно в доповнення до названих показників ураховувати ще й кількість на ринку не тільки страхових компаній, а й їх філій, відділень і страхових агентів та брокерів. Доцільність такого підходу підтверджується тим, що деякі невеликі страхові компанії після підвищення вартості ліцензії на надання послуг щодо ОСЦПВ (“автоцивілки”) з метою скорочення витрат змінили напрям діяльності з безпосереднього страхування на брокерські функції, не змінюючи свою роботу по суті. Отже, в подібних випадках кількість діючих структур на страховому ринку не зменшується, а лише змінюються їх назва та визначення.

Таким чином, слід констатувати, що агенти і брокери самостійно не надають страхові послуги. Вони – тільки посередники між страховиками і страхувальниками. Водночас ці посередники на страховому ринку контактують з мільйонами споживачів страхових послуг (понад 8 млн. тільки в обов’язковому страхуванні цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів і понад 1 млн. тих, хто виїжджає за кордон [6]). Отже, сприймаючи зазначений юридичний постулат [4], можна стверджувати, що страхові агенти і брокери як суб’єкти страхового ринку впливають на конкуренцію та концентрацію на ринку страхових послуг. Підставами для такого висновку є спостереження за станом ринку страхових послуг в Україні.

Індикатором концентрації бізнесу на певному ринку, в тому числі й на ринку страхових послуг, є індекс Герфіндаля – Гіршмана (*HHI*), який розраховується за формулою $HHI = \sum_{i=1}^N S_i^2$, де S_i – ринкова частка компанії i ; N – кількість усіх компаній [8; 11; 12]. Цей індекс являє собою суму квадратів часток усіх компаній на ринку. Чим їх менше, тим він більш концентрований (менша конкуренція), і значення індексу *HHI* є більшим. Частку S_i кожної компанії на ринку визначають у частках одиниці або у процентах – залежно від того, за скільки приймається обсяг ринку: за 1 чи за 100%. Відповідно, значення *HHI* можуть становити від 0 до 1 або від 0 до 10000.

У сфері страхування концентрацію ринку традиційно визначають за показником надходження валових страхових премій. Конкурентна боротьба суб’єктів цього ринку ведеться саме за страхові премії. Сума їх надходжень є головним фактором у діяльності страхових компаній. Згідно з інформацією, наведеною у звіті Нацкомфінпослуг щодо діяльності страхових компаній за 2018 р. *, валові страхові премії (млн. грн.), отримані страхувальниками у 2016–2018 рр., змінювалися таким чином: 2016 р. – 35170,3; 2017 р. – 43431,8; 2018 р. – 49367,5. При цьому у 2018 р. страховики отримали валових премій з інших видів, ніж страхування життя, 45461,4 млн. грн. (92,1% від загальної суми страхових премій), а із страхування життя – 3906,1 млн. грн. (7,9%). Чисті страхові премії за 2018 р. становили 34424,3 млн. грн., тобто 69,7% від суми валових страхових премій. Кількість страхових компаній у 2016–2018 рр. поступово зменшувалася: на кінець 2016 р. їх було 310; 2017 р. – 294; 2018 р. – 281. Зазначимо, що чисті страхові премії розраховано Нацкомфінпослуг як валові страхові премії без страхових премій, які сплачуються перестраховиками-резидентами (компенсовані перестраховиками-резидентами). За даними Нацкомфінпослуг, індекс *HHI* в цілому по страховому ринку становив 219,29 (у 2017 р. – 272,07), по ринку страхування життя – дорівнював 1441,37 (у 2017 р. – 1417,52), а по ринку ризикових видів страхування – 247,95 (у 2017 р. – 305,27). Зазвичай страхові компанії, які здійснюють страхування життя, скорочено називають СК Life. Ці дані свідчать про те, що на ринку страхування життя рівень конкуренції страхових компаній є значно меншим, ніж на ринку інших видів страхування. Висновок полягає в тому, що в Україні існує моно-

* Підсумки діяльності страхових компаній за 2018 рік : звіт Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/files/file/00654.pdf>.

полізація ринку страхування життя, на якому працюють усього приблизно 20 компаній. Таке становище пов'язане не з тим, що міцні компанії витіснили слабких конкурентів з ринку, а з тим, що страхування життя в Україні для страхових компаній не є прибутковим бізнесом, тож вони відмовляються від цього напрямку діяльності. Отже, в даному випадку виправляти ситуацію треба не антимонопольними заходами, а створенням з боку держави більш сприятливих умов для розвитку саме цього виду страхового бізнесу.

За результатами аналізу надходження страхових компаній за таким видом страхування, як автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка"), його питома вага була найбільшою у 2017 р. та 2018 р. – відповідно, 9858,1 млн. грн. (34,6%) та 11720,7 млн. грн. (34%). Слід сказати, що, незважаючи на приріст в абсолютному вимірі кількості страхових компаній, можливості в цьому секторі використано не повністю. Зрозуміло, що обсяги страхових премій в автострахуванні мають зростати з огляду на збільшення кількості автомобілів. Проте практика свідчить, що завезені без розмитнення автомобілі (так звані "євробляхи") здебільшого не були застраховані. Саме з реальними власниками цих автомобілів пов'язана більшість конфліктів і скарг у сфері страхування. Певні кроки щодо врегулювання проблеми розмитнення "євроблях" на законодавчому рівні вже здійснено, але вона зумовлена станом економіки держави, який спонукає певний прошарок громадян України заощаджувати на розмитненні куплених за кордоном автомобілів.

Для поглиблення аналізу розвитку ринку страхових послуг в Україні із залученням індексу Герфіндала – Гіршмана необхідно підвищити рівень інформативності цього показника. У деяких працях [8; 11] зазначається, що у США конкуренція ринку, яку оцінено при розрахунках даного індексу в процентах, вважається незначною, якщо $HNI < 1000$, середньою – при $1000 \leq HNI \leq 1800$ і високою – при $HNI > 1800$. По відношенню до умов страхового ринку в Україні ці граничні показники не є прийнятними, оскільки стратегічні характеристики США та України (площа держави, чисельність населення, ВВП, розвинутість страхового ринку, суми страхових премій, платоспроможний попит на страхові послуги тощо) істотно відрізняються. Водночас наведені значення HNI , які використовуються для оцінювання концентрації на страховому ринку США, доцільно взяти за основу і скоригувати для умов України шляхом введення відповідних коефіцієнтів: у першому припущенні – через урахування найбільш вагомих факторів. Корируючі коефіцієнти до HNI мають відображати фінансово-економічний стан держави та різні фактори розвитку суспільства, особливості функціонування страхового ринку в регіонах. Слід зауважити, що навіть страхування ОСЦПВ, яке надає ринку найбільшу суму надходжень страхових премій, демонструє різну ефективність по регіонах України. Так, у Києві цей вид страхування є збитковим, оскільки ймовірність страхового випадку в мегаполісі є значно вищою через значну кількість автомобілів порівняно з малонаселеними регіонами держави. Крім того, у Києві значно більше, ніж у регіонах, дорогих автомобілів, за які нараховуються, відповідно, великі суми виплат у разі страхових випадків.

Доцільно, щоб коригуючі коефіцієнти враховували рівень платоспроможного попиту фізичних і юридичних осіб на страхові послуги в Україні, який, у свою чергу, залежить від ВВП держави, середньої заробітної плати, інших показників економічного стану країни. При розмірі середньомісячної заробітної плати штатних працівників підприємств, установ, організацій на рівні 10 тис. грн. (400 дол.) у I кварталі 2019 р. немає підстав очікувати кардинального підвищення попиту на страхові послуги, але поглиблення наукових розробок теми, яка розглядається, має відбуватися випереджальними темпами.

Запропонувати конкретні значення цих коригуючих коефіцієнтів без проведення спеціальних досліджень украй складно. Проте показати напрями цієї роботи можна, наприклад, за допомогою експертних оцінок і пропозицій, обґрунтованих порівнянням показників діяльності страхових компаній у різних державах. Деякі експертні висновки можна висловити на підставі навіть обмеженої інформації. Так, на перший погляд, у конкурентно розвинутому середовищі індекс *ННІ* матиме тим менші значення, чим більше компаній діятимуть на ринку і меншою буде різниця у величинах ринкової частки компаній (S_i). Така ситуація є реальною в демократично і ринково розвинутих країнах при дії жорстких антимонопольних правил. В Україні вона поки що не проявляється. У нас у 2016–2018 рр. кількість страхових компаній зменшилася, суми страхових премій збільшились, а *ННІ* знизився. Зазначена тенденція свідчить, по-перше, що зменшення кількості компаній (N) може вести до зниження *ННІ* за умови, що на ринку ринкові частки компаній (S_i) вирівнюються. Якщо ситуація зумовлена тим, що ринок залишили відносно слабкі компанії, то така тенденція на певному відрізку часу є позитивною. По-друге, якщо внаслідок будь-яких причин, наприклад політичних, ринок залишили достатньо потужні гравці, то це є негативним явищем для ринку навіть за вирівнювання S_i серед тих компаній, що залишилися на ринку, і при зменшенні *ННІ*. Концентрація бізнесу нібито зменшилась, але ринок втратив інвестиції.

Нагадаємо, що у 2005 р. на страховому ринку України діяло 398 компаній. Протягом 2006–2008 рр. їх кількість збільшилася до 469. Саме в цей період економіка України зростала. Далі кількість страхових компаній поступово знизилася до 281 на кінець 2018 р. Виведення із страхового ринку у 2018 р. 18 ненадійних компаній, а в I кварталі 2019 р. – ще 19 слід розцінювати як посилення гарантій захисту страхувальників. На кінець березня 2019 р. на ринку залишилося 250 страхових компаній, які мають ліцензії. Той факт, що в масових видах страхування 20 компаній збирають 80% усіх страхових премій, не є плюсом і потребує реагування в напрямі послаблення концентрації на ринку. В разі істотного покращення стану економіки та інвестиційного клімату в Україні можна очікувати збільшення кількості страхових компаній при зменшенні *ННІ*.

Розглядаючи коливання чисельності страхових компаній на вітчизняному ринку, необхідно підкреслити, що кореляції між кількістю страхових компаній і сумарним обсягом зібраних страхових премій немає. Обсяг валових страхових премій – це показник фінансової спроможності й навіть потенціалу страхового ринку держави в певний період розвитку її економіки. Цей показник практично не залежить від кількості працюючих на ринку страховиків і певною мірою є по-

казником його врегульованості. Вдосконалення законодавчо-нормативних актів щодо вимог до страховиків дозволить очистити ринок від недієздатних і недобросовісних страхових компаній.

Стосовно оптимального розміру (норми) виплат посередникам та іншим особам за укладання договору страхування слід зазначити, що дискусію [6] на цю тему буде продовжено, і опоненти мають свої вагомі аргументи. Запровадження у 2019 р. корпоративного податку в розмірі 18% суми, що перевищує встановлену норму виплат посередникам, зменшить практику ухилення недобросовісних страховиків від сплати податків шляхом надмірного завищення винагороди посередникам. Крім того, встановлення фіскального контролю захистить споживачів страхових послуг завдяки наведенню ладу в оплаті роботи страхових посередників, а саме – зниження необґрунтовано завищених виплат. Заощаджені на цьому кошти мають покращити платоспроможність страховиків. Практика свідчить, що нині страховим агентам компанії сплачують від 40 до 80% страхової премії, що майже завжди істотно перевищує витрати агентів на виконання посередницької роботи. Згідно з експертними оцінками, розмір економічно обґрунтованих виплат посередникам не має перевищувати 30%, а все інше – ухилення від сплати податків.

Аргументи представників страховиків полягають у тому, що тиск адміністративного нормування граничних розмірів виплат посередникам спонукатиме значну кількість (приблизно 70%) суб'єктів страхового ринку до переходу в “тінь” [6]. Така аргументація свідчить про ймовірну схильність суб'єктів страхового ринку України до операцій поза правовим полем, що негативно характеризує ринок і свідчить про необхідність ініціювання на державному рівні заходів у напрямі зміни менталітету і “правил гри” на ринку, в тому числі – розбудови цивілізованого страхового посередництва. Що стосується того, на скільки норма оподаткування саме у 18% (не більше і не менше) суми перевищення виплат посередникам збільшить податкові надходження до бюджету (очікується 15–20 млн. грн. на рік) від страхових компаній через податок на прибуток або зменшить їх, покаже статистика за підсумками 2019 р.

У недалекому майбутньому в Україні можна очікувати введення електронної системи придбання страхового полісу. Пропозиція щодо такого нововведення отримує як позитивні, так і негативні відгуки. Придбання страхового полісу через електронні засоби комунікації виключить фактор впливу посередників на страхувальника. Буде спрощено комунікацію страхувальників з віддалених регіонів і місцевостей з мережею страхових компаній. Це очевидні плюси. Але через недостатню обізнаність не всі страхувальники зможуть обрати найкращі для себе страхові послуги. Під час введення електронного страхування зменшиться кількість робочих місць у відділеннях і філіях страхових компаній, скоротиться мережа посередників, тому ці інституції чинитимуть спротив таким змінам. Ефекти для держави від запланованого нововведення мають бути заздалегідь прораховані, але в будь-якому разі процес комп'ютеризації сфери надання страхових послуг поширюватиметься.

Висновки

Страховий ринок України поступово просувається в позитивному напрямі, має значний потенціал для подальшого розвитку, але поки що істотно поступається аналогічним рынкам демократично та економічно розвинутих країн. Головним фактором, який стримує швидке зростання цього ринку, є низький платоспроможний попит населення на страхові послуги. Специфіка страхового ринку потребує, разом з розглядом цього сектору небанківських фінансових послуг у цілому, ще й деталізації нюансів діяльності суб'єктів, які функціонують у регіонах України. Для посилення захисту споживачів страхових послуг органам державного регулювання необхідно вжити подальших заходів щодо позбавлення ринку проблемних, неплатоспроможних, недобросовісних страхових компаній, а також встановлення економічно обґрунтованого рівня винагороди посередникам і регламентування їх діяльності. Для покращення достовірності оцінки концентрації на страховому ринку України пропонується ввести коригуючі коефіцієнти до граничних значень індексу Герфіндала – Гіршмана.

Список використаної літератури

1. *Клименко О.В.* Ринок небанківських фінансових послуг України в умовах кризового стану економіки // *Економіка України*. – 2016. – № 7. – С. 33–45.
2. *Пурій Г.М.* Страховий ринок України: сучасний стан та проблеми розвитку // *Електронний журнал “Ефективна економіка”*. – 2018. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6609>.
3. *Ніколаєва А.М.* Роль ринку фінансових послуг у соціально-економічному розвитку регіонів: теоретичний аспект // *Економічний форум*. – 2017. – № 2. – С. 318–326.
4. *Пацурія Н.Б., Войцеховська І.М., Головачова А.С.* Правове регулювання у сфері страхування та перестраховування: проблеми теорії та практики : моногр. – К. : Ліра-К, 2017. – 256 с.
5. *Віленчук О.М.* Теоретико-методичні засади дослідження страхування як економічної категорії // *Економіка України*. – 2015. – № 7. – С. 18–28.
6. *Третьякова Г.* Страховий ризик. Які зміни суттєво вплинуть на роботу страховиків, і чим це загрожує ринку // *Дзеркало тижня*. – 2019. – № 4. – С. 6.
7. *Шірінян А.С., Шірінян Л.В.* Конкурентоспроможність ринку банківських послуг України: фактор масштабу // *Економіка України*. – 2019. – № 2. – С. 37–48.
8. *Малікова І.П.* Оцінка концентрації страхового ринку України, її зв'язок з процесом монополізації та конкуренції // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – Сер. : Економічні науки. – 2017. – Вип. 23. – Ч. 3. – С. 76–79.
9. *Абакуменко О.В.* Моделювання рівня конкуренції на фінансовому ринку України // *Бізнесінформ*. – 2013. – № 5. – С. 302–310.
10. *Золотарьова О.В.* Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні // *Економіка і суспільство*. – 2017. – № 11. – С. 413–420.
11. *Гаманкова О.О.* Інформаційні вади дослідження ступеня монополізації ринку страхових послуг України // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 10. – С. 80–87.

12. Дуба В.А. Сучасний стан та перспективи розвитку страхових компаній України // Економіка та держава. – 2016. – № 11. – С. 80–83.
13. Залетов А.Н. Страхование в Украине. – К. : Международная агенция BeeZone, 2002. – 452 с.
14. Клименко О.В. Развитие системы регулирования рисков небанковских финансовых услуг // Економіка України. – 2014. – № 5. – С. 58–69.
15. Клименко О.В. Стійкість і стабільність ринків небанківських фінансових послуг України // Економіка України. – 2017. – № 7. – С. 49–63.
16. Шірінян Л.В., Шірінян А.С. Методологія комплексної оцінки відкритості ринків банківських і страхових послуг України // Економіка України. – 2017. – № 12. – С. 34–51.
17. Головка-Марченко І.С. Сутність поняття конкурентоспроможність підприємства // Экономика предприятия. Технический аудит и резервы производства. – 2013. – № 5/3 (13). – С. 46–48.
18. Зінчик С.М., Момот О.М. Поняття конкурентоспроможності як економічної категорії суспільного розвитку / Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях : межд. научно-практ. интернет-конф. – Полтава, 14–15 февраля 2013. – С. 1/2–2/2.

References

1. Klymenko O.V. *Rynky nebankiv'skykh finansovykh posluh Ukrainy v umovakh kryzovoho stanu ekonomiky* [Markets of nonbank financial services of Ukraine under conditions of economy's crisis state]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 7, pp. 33–45 [in Ukrainian].
2. Puriy H.M. *Strakhovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan ta problemy rozvytku* [Insurance market of Ukraine: current state and problems of development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 2018, No. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6609> [in Ukrainian].
3. Nikolaeva A.M. *Rol' rynku finansovykh posluh u sotsial'no-ekonomichnomu rozvytku rehioniv: teoretychnyi aspekt* [Role of the financial services market in the socio-economic development: theoretical aspects]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum*, 2017, No. 2, pp. 318–326 [in Ukrainian].
4. Patsuriya N.B., Voitsekhov's'ka I.M., Holovachova A.S. *Pravove Rehulyuvannya u Sferi Strakhuvannya ta Perestrakhuvannya: Problemy Teorii ta Praktyky* [Legal Regulation in the Field of Insurance and Reinsurance: Problems of Theory and Practice]. Kyiv, Lira-K, 2017 [in Ukrainian].
5. Vilenchuk O.M. *Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennya strakhuvannya yak ekonomichnoi katehorii* [Theoretical-methodological foundations of studies of insurance as an economic category]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 7, pp. 18–28 [in Ukrainian].
6. Tret'yakova H. *Strakhovyi ryzyk. Yaki zminy suttevo vplynut' na robotu strachovykiv, i chym tse zagrozhue rynku* [Insurance risk. What changes will significantly affect the work

of insurers, and what threatens the market]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror Weekly*, 2019, No. 4, p. 6 [in Ukrainian].

7. Shirinyan A.S., Shirinyan L.V. *Konkurentospromozhnist' rynku bankivs'kykh posluh Ukrainy: factor masshtabu* [Competitiveness of Ukraine's banking services market: scale factor]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2019, No. 2, pp. 37–48; No. 3, pp. 35–51 [in Ukrainian].

8. Malikova I.P. *Otsinka kontsentratsii strakhovoho rynku Ukrainy, ii zv'yazok z protsesom monopolizatsii ta konkurentsii* [Assessment of the concentration of the insurance market of Ukraine, its connection with the processes of monopolization and competition]. *Naukovi visnyk Khersons'koho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Herald of Kherson State University. Ser.: Economic Sciences*, 2017, Iss. 23, Part 3, pp. 76–79 [in Ukrainian].

9. Abakumenko O.V. *Modelyuvannya rivnyia konkurentsii na finansovomu rynku Ukrainy* [Simulation of the level of competition in the financial market of Ukraine]. *Biznesinform – BusinessInform*, 2013, No. 5, pp. 302–310 [in Ukrainian].

10. Zolotaryova O.V. *Klyuchovi tendentsii ta priorityty rozvytku rynku strakhovykh posluh v Ukraini* [Key trends and priorities for the development of the insurance market in Ukraine]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and Society*, 2017, No. 11, pp. 413–420 [in Ukrainian].

11. Hamankova O.O. *Informatsiini vady doslidzhennya stupenya monopolizatsii rynku strakhovykh posluh Ukrainy* [Information defects of the study of the degree of monopolization of the insurance services market in Ukraine]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 2009, No. 10, pp. 80–87 [in Ukrainian].

12. Dyba V.A. *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku strakhovykh kompanii Ukrainy* [The current state and prospects of insurance companies in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 2016, No. 11, pp. 80–83 [in Ukrainian].

13. Zaletov A.N. *Strakhovanie v Ukraine* [Insurance in Ukraine]. Kiev, BeeZone international agency, 2002 [in Russian].

14. Klymenko O.V. *Rozvytok systemy rehulyuvannya rynkiv nebankivs'kykh finansovykh posluh v Ukraini* [Development of the system of regulation of the markets of non-banking financial services in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 5, pp. 60–71 [in Ukrainian].

15. Klymenko O.V. *Stiikist' i stabil'nist' rynkiv nebankivs'kykh finansovykh posluh Ukrainy* [Sustainability and stability of non-banking financial services markets of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 7, pp. 49–64 [in Ukrainian].

16. Shirinyan L.V., Shirinyan A.S. *Metodolohiya kompleksnoi otsinky vidkrytosti rynku bankivs'kykh i strakhovykh posluh Ukrainy* [Methodology for a comprehensive assessment of a market openness of the banking and insurance services in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 12, pp. 34–51 [in Ukrainian].

17. Golovko-Marchenko I.S. *Sutnist' ponyattya konkurentospromozhnist' pidpnyemstva* [The essence of the concept of enterprise competitiveness]. *Tekhnologicheskii audit i rezervy proizvodstva – Technology audit and production reserves*, 2013, No. 5/3 (13), pp. 46–48 [in Ukrainian].

18. Zinchyk S.M., Momot O.M. *Ponyattya konkurentospromozhnosti yak ekonomichnoi katehorii suspil'noho rozvytku* [The concept of competitiveness as an economic category of social development]. Proceedings from: *Aktual'nye voprosy povysheniya konkurentospodobnosti gosudarstva, biznesa i obrazovaniya v sovremennykh ekonomicheskikh usloviyakh. Mezhd. nauchno-prakt. internet-konf. Poltava, 14–15 fevralya 2013* [Topical issues of increasing the competitiveness of the state, business and education in modern economic conditions. International scientific and practical Internet conference. Poltava, February 14–15, 2013]. Pp. 1/2–2/2, available at: http://www.confcontact.com/20130214_econ/1_zinchik.htm#tabs-9 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 19 липня 2019 р.
The article was received by the Editorial staff on July 19, 2019.*
